

12. Серков А. И. История русского масонства. 1845–1945 / Серков А. И. — СПб., 1997. — 480.
13. Старцев В. И. Российские масоны XX века / В. И. Старцев В. И. // Вопросы истории. — 1989. — № 6. — С. 39.
14. ЦДІАК України. — Ф. 1599. — Оп. 1. — Спр. 175 (ч. III). — Арк. 359–361.
15. Там само. — Ф. 276. — Оп. 1. — Спр. 115. — 14 арк.
16. Там само. — Ф. 385. — Оп. 1. — Спр. 2793 (1 ч.). — 138 арк.
17. Там само. — Ф. 274. — Оп. 4. — Спр. 356. — 176 арк.
18. Там само. — Ф. 274. — Оп. 5. — Спр. 9. — Арк. 2–4, 12, 19, 37 зв., 40.

М. В. Гаухман

УДК 94(477.4)«1905/1914»

**УКРАЇНСЬКЕ СЕЛЯНСТВО
ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ
В НАЦІОТВОРЕННІ (1905–1914 РР.):
МІЖ РОСІЙСЬКИМ ТА УКРАЇНСЬКИМ ПРОЕКТАМИ**

Проаналізовано соціокультурне становище українського селянства Правобережної України та участь його в Першій російській революції (1905–1907 рр.). Доведено неефективність російського та українського національних проектів щодо включення селянства в конструювання модерних націй.

Ключові слова: українське селянство, Перша російська революція, національний проект, Правобережна Україна.

Проанализированы социокультурное положение украинского крестьянства Правобережной Украины и участие его в Первой русской революции (1905–1907 гг.). Доказана неэффективность российского и украинского национальных проектов по включению крестьянства в конструирование современных наций.

Ключевые слова: украинское крестьянство, Первая российская революция, национальный проект, Правобережная Украина.

The socio-cultural statement of Ukrainian peasantry in Right-bank Ukraine and his participation in First Russian Revolution (1905–1907) are analyzed. The inefficient of Russian and Ukrainian national projects toward including peasantry in construction of modern nations is proofed.

Keywords: Ukrainian peasantry, the First Russian revolution, national project, Right-bank Ukraine.

Мультикультурність сучасного світу робить актуальними дослідження історичного досвіду співіснування культур. Початок «епохи націоналізму» відбувався в період переходу від традиційного до індустріального суспільства, коли різні культурні системи, — традиційна і модерна, — співіснували в рамках спільнот, з яких конструювалися модерні нації. Прикладом подібної «мультикультурності» були нації Центрально-Східної Європи, які склалися з вестернізованих бюрократії, буржуазії й інтелігенції та традиційного селянства. Особливістю становища українських селян Правобережної України на початку ХХ ст. було включення їх у становлення двох конкурентних національних проектів, — російського та українського.

Українське селянство Правобережної України початку ХХ ст. досліджувалося в радянській і сучасній українській історіографії. У радянській історіографії участі українських селян у Першій російській революції (1905–1907 рр.) було присвячено монографії М. Лещенка [15; 26]. У сучасній історіографії відзначимо праці Ю. Присяжнюка та О. Михайлюка [25; 33]. У монографії Ю. Присяжнюка етнографічний матеріал другої половини ХІХ — початку ХХ ст. розглядається крізь призму теорії ментальності [33]. Проблемі участі українських селян у становленні української нації відведено окремий розділ цієї праці, у якому селян представлено як носіїв етнічної ідентичності, що автор отожднює з національною ідентичністю, але націотворення в монографії не описується [33, с. 501–539]. В монографії О. Михайлюка українські селяни розглядаються як «уявлена спільнота», котру сконструювали бюрократи та інтелігенція, що зберігала етнічну ідентичність завдяки традиційному, «антимодерному» селянському способу життя [25, с. 42, 194–196].

Сучасні концепції нації та націоналізму розглянуто в монографії Г. Касьянова [12]. Українські концепції нації історик об'єднав під заголовком «український проект», що означає констатацію практичного значення наукових концепцій, які беруть участь у сучасному конструюванні української нації [12, с. 258–330].

Концепція «національних проектів» — це конкретизація в історичній науці «конструктивістської» концепції нації Б. Андерсона [1]. Нація, згідно з концепцією Б. Андерсона, подібно до інших великих соціальних груп, є «уявленою спільнотою», яку творять національна еліта, бюрократи та/або інтелектуали-націоналісти. Концепт «національний проект» як позначення теоретичної й практичної діяльності національних еліт у націотворенні, в історіографії історії Російської імперії використовували Р. Шпорлюк та О. Міллер [52; 22; 23, с. 8–50].

Під «національним проектом» ми розуміємо діяльність національної еліти з трансляції модерних дискурсів серед певної етноконфесійної та/або ет-

носоціальної групи [4]. Керівною стратегією національного проекту є спрямованість його агентів на конструювання нації за єдиною моделлю. Класифікацію націй зробив Е. Сміт, який виділяв типи «ієрархічної нації», «республіканської нації» та «нації, заснованої на заповіті», а також поєднання різних типів [36, с. 107–206].

Виходячи з класифікації моделей нації Е. Сміта, ми визначаємо такі моделі конструювання нації, які могли поєднуватися: 1. «Ієрархічна нація» (передбачає соціальну й культурну дистанцію між національною елітою й народними масами); 2. «Республіканська нація» (відсутність соціальної й культурної дистанції між елітою й масою); 3. «Клерикальна нація» (участь духівництва в націотворенні); 4. «Секулярна нація» (виключення духівництва з громадського життя).

Для вивчення періоду масового націотворення 1905–1914 рр. не цілком придатне визначення «національного проекту», сформульоване в дослідженні Н. Попової про український національний проект під час правління Олександра II (1855–1881 рр.): «Термін “національний проект” є робочою дефініцією, що відображає погляди інтелігенції стосовно ідеального майбутнього української нації» [31, с. 5]. Націотворення в Російській імперії на початку ХХ ст. охоплювало не тільки елітні групи, інтелігенцію та бюрократію, а й народні маси. Тож поняття «національний проект» для масового націотворення включає не лише теоретичну, а й практичну діяльність національної еліти, спрямовану на залучення мас до національного проекту.

«Горизонтальна» структура національного проекту мала два рівні, утворені дискурсивними й соціальними практиками націотворення:

I. Національна дискурсивна формація, утворена перетином модерних дискурсів, які циркулювали серед національної еліти, агента національного проекту. Національна дискурсивна формація є поєднанням когнітивного (група висловлювань щодо певної нації) та комунікативного (комунікативні зв'язки національної громадськості) компонентів дискурсу [Див.: 34, с. 68]. Дискурсом називають, за Ю. Габермасом, простір комунікації, учасники якої прагнуть досягти універсального консенсусу щодо певної групи висловлювань [10, с. 47]. Дискурсивна формація — це мережа дискурсивних практик (сукупність мовленнєвих подій), у яких творяться висловлювання дискурсу [14, с. 18–19].

II. Національні практики, тобто інституціоналізація націотворення в соціальних практиках, у яких модерні дискурси передавалися від агентів до адресатів національного проекту, тобто від національної еліти до народних мас. Поняття «національна практика» ми запозичили з концепції «сформованого світу» («figured world») Г. Тінг [55, р. 461–464]. Поняття «національ-

ні інституційні практики» («national institutional practices») названа авторка впровадила для позначення «баналізації» дискурсу нації в повсякденному житті членів нації [55, р. 469].

Сенс національного проекту полягав у зв'язку між дискурсивною формацією та національними практиками, призначеними, щоб «націоналізувати» народні маси.

Стаття має такі завдання: 1) проаналізувати соціокультурне становище українського селянства Правобережної України на початку ХХ ст.; 2) охарактеризувати участь селян у політичних процесах Першої російської революції (1905–1907 рр.); 3) визначити місце українських селян у функціонуванні російського та українського національних проектів.

Українці становили більшість населення Правобережної України — 76,9%, або 7375,5 тис. чол., за Першим всеросійським переписом 1897 р. [27; 28; 29]. Більшість, 90%, українців Правобережжя були селянами [17, с. 362]. Українські селяни на початку ХХ ст. перебували в тяжкому економічному й культурному становищі. Відчутним був т. зв. «земельний голод»: середня площа землі на одну особу чоловічої статі становила 1,4 дес., що було найнижчим показником у Російській імперії [21, с. 2]. Заборона української освіти мала наслідком низький рівень письменності. Письменними були тільки 9,4% українців на Волині, 11,8% — на Київщині та 10,5% — на Поділлі. Ці показники були приблизно в півтора раза меншими, ніж загальний рівень у губерніях Правобережної України [35, с. 404].

Українське селянство Правобережної України належало до традиційного суспільства та було носієм традиційного типу свідомості. Традиційна свідомість характеризується такими ознаками: 1. мислення обмежується практичним досвідом, відтворюючи відомі ситуації; 2. індивід відчуває себе об'єктом дій надприродних, божественних, сил; 3. індивід виділяє себе зі спільноти, але не протиставляє власні інтереси груповим; 4. індивід прагне соціального престижу серед своєї спільноти [24, с. 127–130].

Етнографічні дослідження другої половини ХІХ ст. виявили традиційний тип свідомості в українських селян Правобережжя. Типового українця («малорусса») П. Чубинський характеризував, з одного боку, як апатичного побожного мрійника, не здатного до раціональної економічної діяльності, з іншого боку, як індивідуаліста, для якого дружні й сусідські відносини такі ж важливі, як і сімейні зв'язки [51, с. 346–357]. Характеристика українського селянського світогляду відповідає типу традиційної свідомості: селяни Правобережжя існували в замкненому світі громади родичів і сусідів. Центральною категорією традиційного «селянського світу» була праця на землі, що, звісно, не було винятком і для Правобережжя [33, с. 281; 5, с. 243]. Замкненість «селянського світу» посилювалася наявністю інсти-

туту волосних судів. Керуючись звичаєвим правом, ці суди вирішували господарські й сімейні справи селян і мешканців сіл, які не належали до селянського стану [13].

Сучасники, вивчаючи практику волосного правосуддя, відзначали суворі покарання за порушення особистої й сімейної гідності українських селян [8, с. 663]. Загострене почуття власної гідності, на наш погляд, сприяло залученню селян до політичних процесів початку ХХ ст., бо створювало соціально-психологічні передумови для протесту проти суспільної несправедливості. Волосні суди працювали ефективно, але збільшували культурну дистанцію між сільським і міським життям.

Практичне ставлення українських селян до життя обумовлювало неприйняття освіти, бо школи не приносили користі господарству. Однак селяни поступово втягувалися в культурні процеси індустріального суспільства, що призводило до виникнення потреби створювати на Правобережжі сільські школи [33, с. 378].

Національним елітам для залучення українських селян до національних проєктів, потрібно було, з одного боку, ознайомити їх з сучасною масовою культурою, з іншого — апелювати до традиційних символів і цінностей селянської спільноти [6, с.; 37, с. 71–76]. Передумовою «націоналізації» українського селянства було те, що агентами національних проєктів вирішували «аграрне питання» — наділення селян землею.

Перша російська революція зробила селян учасниками політичних процесів. Відгуком селян на революційні події, які знищили традиційний порядок життя, були 1) виступи проти поміщиків у 1905–1906 рр.; 2) участь у єврейських погромах у жовтні 1905 р., після виходу Маніфесту 17 жовтня 1905 р.; 3) участь у виборах до Державної Думи; 4) протести проти створення землевпорядних комісій 1906 р.

3 січня 1905 р. селяни страйкували, відмовляючись працювати в маєтках, підпалювали панські господарства та нападали на поміщицькі економії, протестуючи проти того, що в маєтках працювали наймити з інших місцевостей [15, с. 69–170; 16, с. 102–263]. Однак у радянській історіографії перебільшувалась непримиренність селянських виступів. Адже нерідко селяни й поміщики йшли на компроміс: власники маєтків погоджувалися підняти зарплатню селянам, які працювали на них [7, арк. 7–8].

Селяни Правобережної України брали участь у єврейських погромах під впливом повідомлень і чуток про заворушення в містах. Так, 21 жовтня 1905 р. в Умані відбувся погром, який спустошив старий район міста, Старий базар. Наступного дня натовп селян з околиць сіл намагався ввійти в місто. Селян зупинили війська на мосту. Але в той час мостом почала рухатися єврейська маніфестація. Селяни, обурені побаченим, прорвали поліцій-

ні кордони, знесли єврейську маніфестацію, вдерлися в місто та розгромили новий район міста, Новий базар [30; 39].

Основною політичною проблемою в очах селян було аграрне питання. На виборах до Першої Думи від губерній Правобережної України перемогли вихідці з українського селянства, які виступали за розподіл державної й поміщицької землі між селянами [43, арк. 58 зв.—59].

Аграрне питання, на думку уряду, могли б вирішити землевпорядні комісії. Вони склалися з чиновників і представників селян. Комісії мали надати селянам можливість придбати землю поміщиків за посередництвом Селянського банку [31, № 27478]. Проти створення землевпорядних комісій виступила трудова фракція Державної Думи, яка обстоювала безвідплатний розподіл землі між селянами. Українські селяни поділяли позиції «трудовиків». Так, селяни Волині, дізнавшись про заяви депутатів-«трудовиків», бойкотували вибори своїх представників до землевпорядних комісій [7, арк. 8–8 зв.].

Активна участь селян Правобережної України в політичних процесах 1905–1906 р. означала, що вони виходили за межі традиційного «селянського світу», а тому могли стати учасниками націотворення, адресатами національних проєктів, які постали в Російській імперії 1905 р. Передумовою ефективності національних проєктів, спрямованих на «націоналізацію» українського селянства, було вирішення національними елітами «аграрного питання», тобто наділення селян землею, що усунуло б «земельний голод».

Російський національний проєкт постав як реакція на революційні події 1905 р., появу російського «визвольного руху» та національних проєктів недержавних націй Російської імперії. Російську національну еліту на Правобережній Україні утворювали регіональна бюрократія, російське поміщицтво, права громадськість (монархічна інтелігенція, яка представляла інтереси поміщицтва) та православне духовництво. Віхами появи російського проєкту були Маніфест 17 жовтня 1905 р., коли розмежувалися політичні сили, та період виборчої кампанії до Другої Думи в 1906 р., коли уряд підтримав монархічну пресу та праві партії [3, с. 85].

Особливість формування бюрократії в регіоні полягала в тому, що чиновники були переважно російського походження («великороси») [40, арк. 4 зв.]. Бюрократи мали забезпечувати «обрусіння» Південно-Західного краю після Січневого повстання (1863–1864 рр.) поляків проти Росії. Бюрократія підтримувала російське поміщицтво на Правобережжі як противагу польському. На 1906 р., російське землеволодіння в Київській і Подільській губ. перевищило польське, але польські поміщики зберігали провідні позиції у Волинській губ. [46, арк. 183–183 зв.]. Участь православних свя-

щеників у російському проекті забезпечувалася діяльністю церковних ієрархів, провідників офіційної позиції Російської православної Церкви [19, с. 23–24, 35–36, 107, 206–210].

Практики націотворення в російському проекті були такі: 1) виборчі кампанії (починаючи з виборів до Другої Думи) [48; 53, с. 28–29]; 2) політичні партії (насамперед, Почаївський відділ Союзу російського народу) [26, с. 37]; 3) кооперативний рух (за ініціативою Почаївського відділу Союзу російського народу) [45, арк. 5 зв. — 6]; 4) церковні братства (з 1914 р. під егідою місцевої адміністрації) [20; 38]. Реорганізація церковних братств у 1914 р. свідчила про те, що діяльність правої громадськості та православного духовництва щодо включення селян до російського проекту, виявилась неефективною. Це зумовило пряме втручання місцевої адміністрації.

Український національний проект постав унаслідок революційних подій 1905 р. Українською національною елітою була українська інтелігенція, яка виділялася з маси населення та заперечувала належність українців до «великого російського народу» — росіян («великоросів»), українців («малоросів») і білорусів [40, арк. 3 зв.]. Керівною стратегією українського проекту було конструювання з українських селян модерної нації за моделлю секулярної республіканської нації.

Український проект був суперником російського в боротьбі за включення українського селянства в конструювання модерних націй. Російські націоналісти та уряд вважали Українське населення «малоросами», етнографічною групою «великого російського народу»: «Виходячи з тої засади, що три головні галузі східного слов'янства й за походженням, і за мовою не можуть не складати єдиного цілого, — заявив голова Ради міністрів П. Столипін у 1911 р., — наш уряд... постійно боровся проти руху, відомого в наш час під найменуванням українського...» [9, с. 92]. Агенти російського проекту вбачали в українському проекті «австрійську» або «польську інтригу», спрямовану на те, щоб відірвати «малоросів» від росіян [54, с. 138–572]. Саме тому український проект переслідували адміністративно-поліційні органи влади Правобережної України. Навіть українські культурно-просвітницькі товариства, «Український клуб» і «Просвіти», та газету «Рада» політична поліція вважала легальним прикриттям «українського сепаратизму» [41, арк. 11 зв.].

Практики націотворення в українському проекті були такі: 1) масова національна преса (газети «Громадська думка» і «Рада») [49, с. 299–334]; 2) культурно-просвітницький рух (насамперед, мережа «Просвіт») [2]; 3) комеморативні заходи (відзначення п'ятдесятих роковин смерті Т. Шевченка в 1911 р. та сотої річниці народження поета в 1914 р.) [42, арк. 9; 47, арк. 26]; 4) кооперативний рух [11, с. 206]. Позаяк український проект був суперником ро-

сійського, національні українські практики зазнавали репресій з боку бюрократії, спровокованих українофобськими кампаніями правої громадськості. Під впливом українофобських кампаній було закрито «Просвіти» на Правобережжі та зірвано відзначення ювілею Т. Шевченка в лютому 1914 р. [18, с. 255–258; 42, арк. 10; 44, арк. 28–33; 50, с. — 81, 313–318].

Таким чином, українське селянство Правобережної України на початку ХХ ст. було традиційною спільнотою, відносно замкненою від модерного міського світу. Події Першої російської революції (1905–1907 рр.) призвели до політичної активізації українського селянства, обумовленої тим, що загострилось «аграрне питання». Українське селянство Правобережної України було адресатом двох національних проєктів, — російського та українського, — які не були ефективними щодо включення селян у конструювання модерної нації. Обидва не передбачали дієвих шляхів вирішення «аграрного питання».

Виділяємо такі чинники неефективності російського проєкту: 1) російську еліту відділяла від українського селянства значна соціальна й культурна дистанція; 2) основні зусилля російської еліти було спрямовано не на конструювання «великої російської нації», а на протидію національним проєктам недержавних націй — українському, єврейському та польському.

Неефективність українського проєкту обумовлювалася такими чинниками: 1) нечисленність української еліти, утвореної лише інтелігенцією; 2) брак української освіти; 3) секулярність українського проєкту, що позбавляло можливості апелювати до релігійних почуттів селян і використовувати православне духівництво для пропаганди серед вірян; 4) репресії регіональної влади проти національних практик українського проєкту. Тим не менше, результатами українського проєкту були організація української інтелігенції та висунення «українського питання» перед російською владою та громадськістю Російської імперії.

Перспективними напрямками подальших досліджень національного питання на Правобережній Україні початку ХХ ст. є вивчення, по-перше, структури й функціонування єврейського й польського проєктів у регіоні, по-друге, відносин між чотирма національними проєктами, — російським, українським, єврейським і польським, — на Правобережжі.

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму / Андерсен Б.; [пер. з англ. В. Морозов]. — К. : Критика, 2001. — 272 с.

2. Белоусенко О. (Лотоцкий А.) Гибель «Просвіт» / О. Белоусенко (А. Лотоцкий) // Украинская жизнь. — 1912. — № 1. — С. 29–39.

3. Всеподданнейший доклад председателя Совета министров. [Ранее 15 июля 1906 г.] // П. А. Столыпин. Грани таланта империи. — М. : РОССПЭН, 2006. — С. 79–91.

4. Гаухман М. В. Концепція «національних проєктів» у дослідженні національної політики на Правобережній Україні (1905–1914 рр.) / М. В. Гаухман // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Історичні науки. — 2010. — № 23. — С. 190–201.
5. Гуревич А. Я. Крестьяне / А. Я. Гуревич // Словарь средневековой культуры / [под ред. А. Я. Гуревича]. — М. : РОССПЭН, 2003. — С. 239–247.
6. Геллнер Е. Нації та націоналізм; Націоналізм / Геллнер Е.; [пер. з англ. Г. Касьянова]. — К. : Таксон, 2003. — 300 с.
7. Державний архів Російської Федерації. — Ф. 102. — Особливий відділ. — Оп. 236 (II відділення). — Спр. 9. — Ч. 6.
8. Ефименко Т. Обычное право украинского народа / Т. Ефименко // Украинский народ в его прошлом и настоящем. — СПб. : Жизнь и знание, 1916. — Т. II. — С. 648–663.
9. Ефремов С. А. На текущие темы / С. А. Ефремов // Украинская жизнь. — 1912. — № 1. — С. 88–96.
10. Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія / Єрмоленко А. М. — К. : Лібра, 1999. — 488 с.
11. Залевский К. Национальные движения / К. Залевский // Общественное движение в России в начале XX века / [под ред. Л. Мартова, П. Маслова, А. Потресова]. — СПб. : Общественная польза, 1909–1914. — Кн. 7. — Т. IV. — Ч. II. — С. 149–243.
12. Касьянов Г. В. Теорії нації та націоналізму: монографія / Касьянов. Г. В. — К. : Либідь, 1999. — 352 с.
13. Кистяковский А. Волостные суды, их история, настоящая их практика и настоящее их положение / А. Кистяковский // Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край, снаряженной Императорским русским географическим обществом. Юго-западный отдел. Материалы и исследования, собранные П. П. Чубинским. — СПб. : Б. и., 1872. — Т. VI. — С. 3–28.
14. Кулик В. Дискурс українських медій: ідентичності, ідеології, владні стосунки / Кулик В. — К. : Критика, 2010. — 656 с.
15. Лещенко М. Н. Українське село в революції 1905–1907 рр. / Лещенко М. Н. — К. : Наукова думка, 1977. — 360 с.
16. Лещенко М. Н. Селянський рух на Правобережній Україні в період революції 1905–1907 рр. / Лещенко М. Н. — К. : Вид-во АН Української РСР, 1955. — 231 с.
17. Личков Л. Юго-Западный край по данным переписи 1897 г. / Л. Личков // Киевская старина. — 1905. — Т. XC. — Кн. 3 (Март). — С. 317–366.
18. Лотоцький О. Сторінки минулого / Лотоцький О. — Б. м. : Українська православна церква в США, 1966. — Ч. I. — 286+II с.
19. Лотоцький О. Сторінки минулого / Лотоцький О. — Б. м. : Українська православна церква в США, 1966. — Ч. III. — 392+IV с.
20. Лузин Н. Возрождение братств Юго-Западного края и царская к ним милость / Н. Лузин // Киевские епархиальные ведомости. — 1914. — № 8. — Часть неофициальная. — С. 173–184.
21. Ляшенко П. И. Мобилизация землевладения в России и его статистика / П. 1–26.
22. Миллер А. Империя Романовых и национализм: эссе по методологии исторического исследования / Миллер А. — М. : Новое литературное обозрение, 2006. — 248 с.

23. Миллер А. И. «Украинский вопрос» в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина XIX века) / Миллер А. И. — СПб. : Алетей, 2000. — 260 с.
24. Миронов Б. Н. Историк и социология / Миронов Б. Н. — Л. : Наука, 1984. — 174 с.
25. Михайлюк О. В. Селянство України в перші десятиліття XX ст.: Соціокультурні процеси: Монографія / Михайлюк О. В. — Дніпропетровськ : Інновація, 2007. — 456 с.
26. Омелянчук И. В. Черносотенное движение на территории Украины (1904–1914 гг.): монография / Омелянчук И. В. — К. : НГУРВ, 2000. — 168 с.
27. Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. Распределение населения по родному языку, губерниям и областям. Волынская губерния [Электронный документ]. — Режим доступа: http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_lan_97.php?reg=36
28. Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. Распределение населения по родному языку, губерниям и областям. Киевская губерния [Электронный документ]. — Режим доступа: http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_lan_97.php?reg=44
29. Первая всеобщая перепись населения Российской Империи 1897 г. Распределение населения по родному языку, губерниям и областям. Подольская губерния [Электронный документ]. — Режим доступа: http://demoscope.ru/weekly/ssp/rus_lan_97.php?reg=61
30. Погром в Умани // Киевские отклики. — 1905. — № 295 (3 ноября). — С. 5.
31. Полное собрание законов Российской империи. Собрание третье. — СПб. : Б. и, 1909 — . — Т. XXVI. — 1906. Отделение I. — № 27173–28753.
32. Попова Н. О. Участь інтелігенції у реалізації українського національного проекту в 50–70-х рр. XIX століття: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Наталія Олександрівна Попова. — Черкаси, 2007. — 215 с.
33. Присяжнюк Ю. П. Українське селянство Наддніпрянської України: соціоментальна історія другої половини XIX — початку XX ст. / Присяжнюк. Ю. П. — Черкаси : Вертикаль, 2007. — 638 с.
34. Ревзина О. Г. Дискурс и дискурсивные формации / О. Г. Ревзина // Критика и семиотика. — Новосибирск, 2005. — Выпуск 8. — С. 66–78.
35. Русов А. Статистика украинского населения европейской России / А. Русов // Украинский народ в его прошлом и настоящем. — СПб. : Жизнь и знание, 1916 — . — Т. II. — С. 381–406.
36. Сміт Е. Культурні основи націй. Ієрархія, заповіт і республіка / Сміт Е. Д. [пер. з англ. П. Тарашук]. — К. : Темпора, 2009. — 312 с.
37. Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху / Сміт Е.; [пер. з англ. М. Климчука, Т. Цимбала]. — 2-ге вид., стереотип. — К. : Ніка-Центр, 2009. — 320 с.
38. Торжественное открытие Св. Владимирского епархиального братства в Киеве // Киевские епархиальные ведомости. — 1914. — № 4. — Часть неофициальная. — С. 86–87.
39. Умань // Киевлянин. — 1905. — № 300 (30 октября). — С. 3.
40. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (Далі — ЦДАК України). — Ф. 274. — Оп. 1. — Спр. 2962.
41. ЦДАК України. — Ф. 274. — Оп. 1. — Спр. 2982.
42. Там само. — Ф. 274. — Оп. 1. — Спр. 3322.
43. Там само. — Ф. 442. — Оп. 637. — Спр. 545.
44. Там само. — Ф. 442. — Оп. 639. — Спр. 797.
45. Там само. — Ф. 442. — Оп. 642. — Спр. 497.
46. Там само. — Ф. 442. — Оп. 656. — Спр. 132. — Ч. I.

47. Там само. — Ф. 442. — Оп. 861. — Спр. 259.

48. Циркулярный указ Святейшего Синода, от 12 декабря 1906 г., за № 11, по поводу выборов в Государственную Думу // Вольские епархиальные ведомости. — 1906. — № 36. — Особое приложение к официальной части. — С. 1–2.

49. Чикаленко С. Спогади (1861–1907): документально-художнє видання / Чикаленко С.; [передмова В. Шевчука]. — К. : Темпора, 2003. — 416 с.

50. Чикаленко С. Щоденник (1907–1917). У 2-х тт.: документально-художнє видання / Чикаленко С. — К. : Темпора, 2004 — . — Т. I. — 428 с.

51. (Чубинский П. П.). Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край, снаряженной Императорским русским географическим обществом. Юго-западный отдел. Материалы и исследования, собранные П. П. Чубинским / (Чубинский П. П.). — СПб. : Б. и., 1877 — . — Т. VII. — Вып. 2. — Ч. III: Малоруссы Юго-Западного края. — С. 342–609.

52. Шпорлюк Р. Україна: від імперської периферії до суверенної держави / Р. Шпорлюк; [пер. з англ.] // Сучасність. — 1996 — № 11. — С. 74–87; № 12. — С. 53–65.

53. Шульгин В. В. Годы / В. В. Шульгин // Шульгин В. В. Годы. Дни. 1920 / В. В. Шульгин. — М. : Новости, 1990. — С. 7–328.

54. Щеголев С. Украинское движение как современный этап южнорусского сепаратизма / Щеголев С. — К. : Б. и., 1912. — 588 с.

55. Ting H. Social Constructions of Nation — A Theoretical Exploration / H. Ting // Nationalism and Ethnic Politics. — 2008. — V. XIV. — № 3. — P. 453–482.

Д. Л. Стефанович, В. В. Янковий

УДК 94(477)+082.1

ГАЗЕТА «КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІК» ЯК ДЗЕРКАЛО ІСТОРІЇ КИЇВСЬКОЇ ПОЛІТЕХНІКИ

Статтю присвячено історії заснування та видання впродовж вісімдесяти п'яти років газети «Київський політехнік» Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут».

Ключові слова: Київський політехнічний інститут, газета, головний редактор, назва.

Статья посвящена истории основания и издания в течение восьмидесяти пяти лет газеты «Київський політехнік» Национального технического университета Украины «Киевский политехнический институт».

Ключевые слова: Киевский политехнический институт, газета, главный редактор, название.

The article is devoted to the history of the establishment and publication of «Київський політехнік» («Kyiv Polytechnic») newspaper of the National